

interview

SEKS VOOR huwelijk SCHERING EN INSLAG

Over het dagelijks leven van boeren, burgers en pastoors in de 17de en 18de eeuw weten we nog lang niet alles. Hoe zat het bijvoorbeeld met de seks? Het archief van de rechtbank van het bisdom Roermond bevat een keur aan wetenswaardigs over gedrag van het kerkvolk en zijn dienaren. Enige voorwaarde: je moet wel Latijn kennen om de vonnissen te kunnen lezen. Gerard Venner heeft ze geïnventariseerd.

door Caspar Cillekens

Seks voor het huwelijk is van alle tijden. Ook in de 17de eeuw was het schering en inslag in het bisdom Roermond. In Nederweert, zo beweerde een gedaagde voor het officiaalaat, de rechtbank van het bisdom, was het heel normaal dat meisjes en jongens hét deden als ze verloofd waren. Een Roermondenaar, die in 1660 voor de kerkelijke rechtbank gedaagd was, beweerde zelfs dat gemeenschap voor het huwelijk juist heel goed was om vast te stellen of de vrouw wel vruchtbaar was.

Het archief van de kerkelijke rechtbank van het bisdom Roermond is een *Fundgrube* voor historici en antropologen. Wie meer wil weten van het leven van alledag van de kleine man en vrouw in het diocesis Limburg van de turbulente 16de en 17de eeuw kan hier zijn hart ophalen. Ook over dagelijkse gebruiken in die tijd bevat het archief veel wetenswaardigs.

De officiaal, zoals het hoofd van de kerkelijke rechtbank heette, moet een goed zicht hebben gehad op het dagelijks leven van de kleine lieden in Limburg. In tegenstelling tot de burgerlijke rechter, die veel meer met adel en kooplieden van doen had, verscheen de heffe des volks voor het schellinkje van de kerkelijke rechtbank. Want de officiaal hield zich behalve met seks voor het huwelijk bezig met zaken als bijgeloof, kwakzalverij, waarzeggerij, niet vervullen van de paasplicht, ongeoorloofd samenwonen en ketterij. En, niet

Gerard Venner (rechts) en Tom Bervoets bekijken een vonnis. Links detail van een document. foto's Johannes Timmermans

Zegel van de kerkelijke rechtbank van het bisdom Roermond. foto bisdom Roermond

onbelangrijk, met dienaren van de roomse kerk die hun ambt verwaarloosden, te vaak in de kroeg zaten, te veel dronken, agressief tegenover de gelovigen optraden en verdachte omgang met vrouwen hadden.

Het gaat, zoals bisschop Frans Wiertz woensdag zei bij de presentatie van de inventaris van het officiaalaat van het eerste bisdom van Roermond, om schrijvende persoonlijke situaties. Echtscheidingen, gebroken gezinnen, misbruik in allerlei varianten, „dat alles was er, is er en zal er zijn“. Om er, verwijzend naar (recente) misbruikswesties in de katholieke kerk, direct aan toe te voegen dat zijn kerk er hopelijk van geleerd heeft bij het vinden van goede oplossingen.

Twintig strekkende meter archief van de kerkelijke rechtbank ligt er in het depot van het Regionaal Historisch

Centrum Limburg. Medewerker dr. Gerard Venner heeft het allemaal netjes geordend en een inventaris gemaakt die ook digitaal te raadplegen is. Eerder heeft hij al het archief van het kapittel, de adviesraad van de bisschop, geïnventariseerd. Het betreft hier overigens het

“ **Echtscheidingen, gebroken gezinnen, misbruik, dat alles was er, is er en zal er zijn.**

Bisschop Frans Wiertz

eerste (ook wel oude genoemde) bisdom van Roermond dat van 1569 tot 1801 bestond, toen de Fransen er een eind aan maakten. Het huidige bisdom Roermond dateert pas van 1853, toen de bisschoppen weer werden toegelaten in Nederland.

Het oude bisdom Roermond lag buiten het territorium van de Republiek van de Zeven Verenigde Provinciën. Limburg was grotendeels in Spaanse, katholieke handen na het begin van de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648). Protestanten, doorgaans betiteld als ketteren, hadden het niet gemakkelijk in het katholieke Limburg. Het bisdom was ze het liefst kwijt. Verbannen was een goed middel. Maar, zo constateert Venner, de vervolging van andersgelovigen kende ook zijn grenzen. Zo telde Venlo een grote groep Franse Hugenoten, protestanten die hun land ont-

vlucht waren. Ze werden ongemoeid gelaten. Misschien, zo oppert Venner, wilde het bisdom Roermond voorkomen dat katholieken, die in de Republiek een minderheid vormden, met repesailles te maken kregen.

Maar de ketteren moesten zich wel een beetje koest houden. Toen in Wachtendonk in 1661 tijdens een bruiloft ketterse gezangen klonken en de bruiloftsgasten ook nog eens in processie achter iemand aantrokken die een schort aan een bezemsteel had gehangen, trad de aanklager van de rechtbank op. De parodie op de bedevaart naar Kevelaar kon niet door de beugel.

Bijgeloof, kwakzalverij en waarzeggerij tierden welig. Op het platteland nog meer dan in de stad. Talloze processen voerde de rechtbank tegen charlatans die beweerden vee te kunnen genezen door bloed af te tappen. Een kwakzal-

ver zei koeien te kunnen genezen door ze reepjes perkament met een onbegrijpelijke Latijnse tekst te eten te geven. De reepjes, zo vertelt Venner, dienden bij het proces tegen de charlatan als bewijsmateriaal.

Veel processen hadden te maken met seks voor het huwelijk, overspel of ongeoorloofd samenwonen. *Fornicatio*, zoals seks tussen ongehuwden in het Latijn heette, gold als een lichte overtreding. Vandaar ook de lichte penitentie: een geldboete, ter communie gaan of vasten of voor straf op bedevaart. Ingezetenen van de dekenaten Montfort en Erkelenz moesten voor straf op bedevaart naar de Kapel in 't Zand in Roermond, die uit de dekenaten Geldern en Krickenbeck naar de Mariakapel in Kevelaar.

Vaak, zo blijkt, vond voorhuwelijks seks plaats, omdat de jongen beloofde

met het meisje te trouwen, maar daarop terugkwam toen een kind op komst was of was geboren. Wie aantoonbaar trouwbeloften had gedaan, kon door de rechtbank overigens worden gedwongen te trouwen.

Over het algemeen, zo stelt Venner, strafe de kerkelijke rechtbank in Roermond net zo als de andere kerkelijke rechtbanken in de Zuidelijke Nederlanden. Straf moest vooral opvoedend van aard zijn.

Bij overspel of concubinaat was de rechter bepaald niet mild. Openbaar getoond overspel kon echt niet door de beugel. Henricus Oetgens, een inwoner van Elmpt, werd op 23 januari 1647 veroordeeld, omdat hij overspel pleegde en bij zijn bijslaap een kind verwekt had. Henricus moest in een linnen kleed met een kaars in de hand blootsvoets en blootsvoets in de kerk

komen, de mis bijwonen en God om vergiffenis vragen. Hij moest zijn bijslaap de laan uitsturen. Henricus voldeed aan de eerste straf, maar niet aan de tweede. Het overspel ging door. Op 19 december 1647 stond hij weer voor het schellinkje. Dit keer eiste de promotor, de kerkelijke aanklager, verbanning uit het bisdom.

Een speciale categorie die voor de officiaal verscheen, betrof zijn collega's. Menige zielenherder in het bisdom maakte er een potje van. Pastroors droegen geen missen op, lieten kinderen zonder doopsel of ouderen zonder de sacramenten sterven. Sommige zielenherders schroomden niet om kerkgangers vanaf de kansel uit te schelden.

Nog een mooie casus herinnert zich Tom Bervoets, die onderzoek doet naar de rechtbanken in het aartsbisdom Mechelen waartoe Roermond behoort en met Venner een blik werpt op de processtukken. Dat is die van de pastoor die snel de mis doet, terwijl zijn dienstmaagd in de pastorie hoorbaar aan het bevalen is van een tweeling. Het kerkvolk loopt na de mis te hoop rond de pastorie en scheldt de pastoor verrot.

Menige pastoor werd uit zijn ambt gezet, zo zegt Venner. Dat kon best wel. Aan aanwas had de katholieke kerk geen gebrek.

G.H.A. Venner, Inventaris van het archief van het officiaalaat, de kerkelijke rechtbank van het eerste bisdom Roermond 1599-1797. Publicaties van het Regionaal Historisch Centrum Limburg 2014, 22,50 euro. Pdf-versie is te downloaden via www.rhcl.nl of www.bisdrom-roermond.nl